

VLADIMIR VIDRIĆ

Vjerojatno u hrvatskoj poeziji nema nijednog od značajnijih pjesnika koji bi nam svojim djelom nametao toliko pitanja i toliko nedoumica, kao Vladimir Vidrić (1875–1909). Napisao je svega oko četrdeset pjesama, a do danas zauzima jedno od najuglednijih mjesta na našem novijem Parnasu. O njegovim stihovima izrečena su mnoga i različita mišljenja. Jedni su tvrdili da je formalist, da je površan i bezličan artist, diletant, koji iz zabave »sklada pjesmice«. Drugi su temeljitim analizama i čitanjem između redaka nastojali u njemu pronaći dubinu, proživljenost, ozbiljnost i povezanost sa stvarnim životom. A Vidrić se otimao jednima i drugima i nitko ga nije mogao do kraja »pročitati«. Možda je baš u tome dio njegove veličine. Ostao je uvijek pomalo dalek, pomalo hladan i kapriciozan, kao da je sam htio zabašuriti put kojim je odlutao u magloviti svijet poezije, iz kojeg nas draži, izaziva i zavarava.

Kao što je rečeno, Vidrić je napisao svega četrdesetak pjesama, a polovica toga gradiva sasvim je osrednje vrijednosti i može nam poslužiti samo kao oslonac za bolje razumijevanje drugih, uspjelih tekstova. No i dobar dio tih uspjelih tekstova mogli bismo nazvati pjesmicama, koje su dražesne i vješto građene, ali kojima nedostaje dublja unutrašnja dimenzija i spoznajna težina, bez čega nema velike poezije. Međutim, unatoč svemu tome, njega su gotovo bez rezerve smatrali značajnim pjesnikom. Čak i Tin Ujević, koji je bio vrlo strog i škrt u pohvalama, a usto i posve različit od Vidrića, reče za njega: »Takvo se čudo neće dva puta ponoviti.«

Vidrićevim stihovima oduševljavali su se mnogi bez predrasuda i bez mnogo razmišljanja. Njegovo djelo ispunjalo ih je nečim neodoljivim što nisu znali ili nisu mogli objasniti. Tako se Nikola Polić samo začuđen pitao: »Bože moj, gdje je embrio tih sunčanih pramenova? Kroz koju li kišu ugledasmo ovu dugu?« I dalje od tog čuđenja nije otišao. Za Ljubu Wiesnera Vidrić je bio »slava nad slavama«, a Donadini kaže: »Neki nevidljivi bog dao mu je njegove pjesme.« I mogli bismo nazivati desetke takvih rečenica iz mnogobrojnih kritičkih i nekritičkih

tekstova o ovom pjesniku. U svakom slučaju, Vidrić je i kao čovjek i kao pjesnik odmah nakon smrti postao legendom; ljudi su ga smatrali bogodanim pjesnikom kakvi se rijetko rađaju i njegove pjesme su čitali kao nešto što je s neba kanulo, a ne kao nešto što je stvoreno rukom i duhom smrtna čovjeka.

Ali našlo se i takvih koji su bili skloniji razumskoj mjeri nego neposrednom divljenju pa su pokušali razbiti tu legendu o bogodanom pjesniku. Matoš i A. B. Šimić prvi su, svaki na svoj način, analizirali strukturu i smisao Vidrićevih pjesama i nalazili su gotovo posvemašnje siromaštvo, hrpu najobičnijih, već istrošenih rekvizita. Međutim, legendu o Vidriću nisu srušili i kasnija je kritika njihove rezultate uglavnom odbacivala. Barac je u svojoj studiji nastojao pobiti mišljenje da je Vidrić bezbrižan artist (kao što je ne bez razloga tvrdio Jovan Dučić) i pokušao je u njegovim pjesmama pronaći dublji smisao, povezati ih sa životom i vremenom, naći razlog postanka i opstanka te poezije. Ta je opširna studija dala znatan doprinos razumijevanju ovog pjesnika. Ali u nekim slučajevima je Barac svojim postupkom naprosto porušio ljepotu pojedinih pjesama, jer je previše nastojao da tu ljepotu iz njenih slobodnih visina dovuče na zemlju: nasilno je tražio ono čega u tim stihovima nema. Čim je izašla Barčeva knjiga, javio se njegov prijatelj Nazor, koji s mnogim tvrdnjama nije bio zadovoljan pa je postavljao još niz pitanja, a pokušao je riješiti i smisao nekih pjesama, koji Barac nije mogao dokučiti. No i Nazorovi stavovi, iako zanimljivi, izazivaju nove nedoumice. Pisali su o Vidriću i mnogi drugi, a posebno su značajne rasprave Ive Frangeša koji je pokušao prodrijeti u strukturu Vidrićeva izraza. Nema sumnje, svako od tih nastojanja značilo je korak naprijed, ali, u suštini svojoj, Vidrić nam je i dalje ostao zagonetan, a takav će i ostati.

Kao što je spomenuto, Matoš i Šimić bili su strogi Vidrićevi suci. Jedan i drugi su izrekli o njemu dosta nepovoljnih mišljenja i znamo da mnoge njihove stavove ne možemo prihvatiti. Ali teško je ne uzeti u obzir neke njihove bitne sumnje, jer znamo da su to bila dva velika duha, kao što je teško ne imati u vidu i mišljenje jednog Ujevića. I tu je negdje ona suštinska dilema, koju nam nameće Vidrićevo djelo. A nameće nam je zbog toga što u tom djelu ima premalo konkretnoga, premalo čvrstoga, premalo kazanoga, za što bi se mogla uhvatiti naša ljudska misao. Hoću reći: sve ono što možemo uhvatiti, nije dovoljno teško ni dovoljno temeljito. Jer u ovog pjesnika, sasvim sigurno, nema ni naročite spoznajne težine ni misaone složenosti. Čini se da je sva njegova snaga u čudnoj vještini kazivanja, u čaroliji jezika, u tome *kako* je kazano, a ne *što* je kazano, u onoj tako priprostoj i prirodnoj, a tako zagonetno bogatoj jednostavnosti. Rječnik njegov, i slike, i epiteti, i rime, sve je to vrlo siromašno, pa opet, to siromaštvo je tako sročeno da ga i ne primjećujemo; toliko je ispunjeno unutrašnjim žarom, dinamikom

i svjetlošću te nam djeluje upravo raskošno. Snaga i ljepota Vidrićeva leži u tome što on ima čudesnu moć da nas udalji od stvarne fakture svog izraza. Ne vidimo tu fakturu, koja je zapravo vrlo priprosta, nego samo upijamo žar koji iz nje izbija. U čemu se sastoji ta magična moć Vidrićevih strofa, zašto nas, iako takve, ispunjavaju nečim neodoljivim, zašto je njihovo zračenje daleko šire od njihove stvarne prostornosti, mislim da nam to ne bi na zadovoljavajući način mogle objasniti ni najdovrtljivije stilističke analize, koje su, uostalom, meni oduvijek bile sumnjive, a kojima zapravo pribjegavamo kao nužnom zlu, jer ne nalazimo boljeg izlaza.

Ali, nad Vidrićevim djelom, uz mnoga druga pitanja, mogli bismo postaviti i ovo: Da li sama magija riječi može biti tako visoka, tako moćna, da nam i beznačajne stvari pretvori u čisto zlato, koje u sebi nosi sjaj i snagu nepatvorene umjetnosti? Da li je za poeziju zaista dovoljna ta magija, sama i slobodna, bez dubine i pozadine, bez onog ljudskog ponora, koji je sudbinski vezan sa svime što čovjek stvara?

Ali unatoč svim tim sumnjama koje nas muče, trebalo bi, bez divljenja i mistificiranja, krenuti u samo djelo i vidjeti što nam ono kaže, vidjeti Vidrićev doživljajni i spoznajni svijet, njegovo polazište i njegovu suštinu; šta nam ta poezija govori i odakle dolazi taj njen govor? Iz čega izvire i na čemu počiva? Da li je Vidrić svoju poeziju gradio na određenim koncepcijama svijeta i života – i umjetnosti – ili je bio samo virtuoz-eklektik? Da li je to bila poetska igra ili poetski život? Da li se Vidrić ljepoti samo divio ili je ljepotu živio?

Odmah bismo mogli reći da je gotovo nemoguće uhvatiti osnovnu nit Vidrićeva doživljajnog svijeta zato što taj svijet nije izgrađen na jedinstvenoj i jasno provedenoj koncepciji, nego je sazdan od raznorodnih fragmenata i trenutaka. U tom pogledu ovaj nam pjesnik djeluje prilično rastrgano i neujednačeno. Ali su zato dosta jasne neke njegove osobine, kompleksi, stremljenja, putovi i okviri pojedinih njegovih vizija.

Vidrićev odnos prema svijetu nije složen i nije opterećen sumnjama, ni traženjem, ni strahom pred tajnama življenja i umiranja. On je izražavao prije svega divljenje pred onim što svojim čulima može osjetiti. Spontano se predavao bogatstvu prirode i života, a nije se upuštao ni u kakvo raščlanjivanje. Čini nam se kao da je osjećao strah od dubine, od onih mračnih ponora u kojima leži nepoznato, kao da se plašio konačnog saznanja, predosjećajući možda da bi to saznanje moralo biti teško i porazno. Vjerojatno se upravo zbog toga plašio odgonetavanja tajni, ali one su ga mučile pa se ipak vrtio oko njih, prilazio im i onda bježao zastrašen. (Uostalom, u pjesmi *Mentor i pjesnik* veli: »Za tajnama žudim«.) Bježao je iz tame u svjetlost, opijao se zvucima i bojama, samo da zaboravi na mrak i njegove utvare. Samo katkada, kad se nije mogao oteti ponorima, bacao je letimičan pogled u dubine i onda bi

naglo zatvorio oči, ne otkrivši do kraja ni sebi ni drugima što je vidio. Tako nas je ostavljao pred svojom tajnom da se mučimo njome, kao što se i on sam mučio, ne imajući snage da dublje zaviri u nju. A možda se Vidrić baš u takvim trenucima pokazao kao snažna ličnost koja se ne ispovijeda do kraja, koja malo govori, ostavljajući nam samo slutnje i draž nepoznatoga, vjerujući da će nas tako više očarati i jače privezati uz svoj zagonetni svijet.

Vidrić je, koliko god je mogao, namjerno i svjesno bježao od krute zbilje i gotovo svim svojim pjesmama davao patinu nestvarnoga, smještao ih u neki nestvaran i pomalo začaran svijet. Ako se katkada i našao u kakvom realnom ambijentu, on je tada bar pokušao zabašuriti trag kojim je do njega došao. Bio je pjesnik koji ljubomorno čuva svoje pjesničko podrijetlo. U svijetu poezije on je htio biti neznamac kojemu se dive, za kojega zapitkuju i o kojem se pričaju čudne zgode. Opirući se grubosti života i prljavoj svakidašnjici, Vidrić je nastojao da svoju poeziju oslobodi tereta stvarnosti i da je dignu u slobodne prostore duha, koji u sebi prividno nosi olimpijsku sigurnost i dostojanstvo bogova, ali u suštini svojoj, on je ipak bio prilično nesiguran. Iz njegovih stihova zrači izvanredno osjetljiva i raspeta nutrina, koja ne nalazi ni čvrsta oslonca ni jasna polazišta. Kao da je u strahu lebdio između sna i stvarnosti, plašeći se i jednog i drugog, i u trajanju tog lebdenja davao samo svoje iskričave trenutke, u svijetlim ili pomućenim bojama. To je bio pjesnik koji je najčešće ostajao kod svog instinkta i iskonske osjetljivosti, ne vodeći mnogo računa ni o kakvim principima, koji bi ga spustili na tvrdo tlo života. Svoju poeziju kao da je stvarao u nekom bezbolnom snu, a tek nekoliko pjesama poniklo je iz sumaglice straha i izgubljenosti. Bio je duševni bolesnik i u njegovu djelu odrazila se borba između svjetlosti i mraka, kako se otimao mraku i grčevito držao svjetlosti, da bi na kraju klonuo i potonuo u tmini.

Jedna od prvih Vidrićevih pjesama (koju za života nije objavio) počinje stihom u kojem je sadržana jedna od bitnih crta njegova odnosa prema životu i poeziji. Taj stih glasi: *Poniknuh glavom ponosnom...* I sva Vidrićeva poezija prožeta je duhom ponosa. Pjesnik je, koliko god je mogao, krio u sebi sve ovozemaljske rane i slabosti. Nije nastupao iz ljudske doline suza (kako reče Ujević) niti je odozdo, iz praha zemaljskoga, vapijao prema nebesima: nije se bunio protiv njih niti je odozgo težio prema zvjezdanim prostorima. Dolazio je odozgo, s olimpijskih visina, kao da osjeća božansku moć u sebi. Ako je kada postajao svjestan ljudske bijede, nije govorio iz nje, nego je odozgo gledao na nju. On je plovio na oblaku ponad mora, gdje mermer-stupi nose plavet neba, i poklonio se Zeusu, ali ne kao slab čovjek, nego kao jedan od polubogova. I kad u toj pjesmi govori o znoju i hljebu, o ljudskom posrtanju za plugom nad crnim brazdama, ne upućuje on te riječi Zeusu, kao ljudski protest ili jadanje svemoćnom božanstvu, nego ih Zeus

govori njemu kao dosudu. Vidrić dakle ljudsku bijedu vidi odozgo, s visina. U pjesmi *Mrtvac*, u kojoj je riječ o nemoći ljudskoj pred usudom, pred onom okrutnom silnom rukom koja živote rasijava i živote utrnijava, Vidrić opet nije u tom »oborenem starcu«, ne govori iz njega, nego ga vidi sa svojih visokih vrhova i samo konstatira njegovu sudbinu. A karakteristično je za Vidrića, kad prikazuje sebe, nikad se ne stavlja u položaj onoga koji se uspinje (Sizifov mit, izgleda, bio mu je stran) nego on uvijek dostojanstveno silazi kakvim velebnim stubama. U pjesmi *Putovah* kola se doduše uspinju uz brijeg, ali zato da bi se odozgo gledalo prema dolje, da bi se bilo na visini, iznad magluštine života: »a pod nama se sjaji magla dolak«.

Sve to pokazuje Vidrića kao čovjeka i stvaraoca. On je mnogo držao do sebe i uvijek je nastojao da se izdvoji, uzdigne i distancira. U tom svjetlu gledao je i pjesnika u sebi i takvoga sebe isticao kao dostojanstvenu pojavu, kao što je i pjesma za njega bila visina i najviši ponos ljudskog duha. To se najbolje vidi u pjesmama *Plakat* i *Adieu*, gdje on vizionarno prikazuje svoj pjesnički dolazak i odlazak.

Vidrić je isto tako volio grandiozne prizore, visine i urvine, pod kojima se otvaraju vrtoglavi ponori i s kojih pucaju široki vidici. Svoje vizije rado je smještao u surovi krajolik, koji istodobno pobuđuje i strah i divljenje, strepnju i veličajnost. To mu je pružalo dojam dinamičnosti, muške snage i dostojanstva. *Mrtva ljubav*, jedna od njegovih ranih pjesama, počinje stihovima:

*Na obronku prema meni niču hridi raskidane,
Niču ceste zavojite, niču stijene obasjane.*

Slična je i slika Olimpa u noći (*Ambrozijska noć*), pa širina obzorja na moru, s golim planinama u daljini (*Roblje*), razlute vode u *Mrtvacu*, divlja, gola hrid u *Grijuhu*, brijeg i maglena dolina u pjesmi *Putovah*. I dobar dio Vidrićevih ličnosti predstavnici su snage, moći i dostojanstvenosti. To su prije svega bogovi: Perun, Zeus, Apolon, onda Pan, Silen i drugi. Katkada je opet bježao u mitske šume i gradove, koji su napućeni nestvarnim bićima i uzdignuti nad ljudsku stvarnost. *Dva pejzaža* su možda jedine njegove pjesme u kojima ćemo naći realnu domaću prirodu, u svoj blagosti čistih boja i smirenih vidika. Ali već drugi pejzaž, u svom završetku, ima patinu tajnovitosti, mamurnih slutnja i priviđenja.

Poznato je da kod Vidrića prevladava vizuelna nota i da su slikarski elementi kod njega vrlo vidni. Kažu da je čak neke svoje pjesme pisao na temelju pojedinih slikarskih djela, ali bez obzira na to, činjenica je da njegove pjesme u većem broju stoje kao čiste slike. U svakom slučaju, on je gotovo svaki svoj doživljaj uobličavao u neko zbivanje, događaj; sve je prenosio u zornost i gotovo nikad nije ostajao kod same

ideje: nije apstraktan nego konkretan. Uvijek je polazio od opipljivog i znao se izražavati samo kroz jasno određene oblike, prizore, pokrete, zbivanja.

Rečeno je da je Vidrić izražavao radosno, hedonističko osjećanje života. Međutim, takvo osjećanje naći ćemo samo u pjesmi *Pompejska sličica*. Inače, svuda kod njega prevladavaju bojažljive i prigušene čežnje za onim što u stvari nije imao. Njegove najbolje romance – *Ex Pannonia* i *Na Nilu* – zasjenjene su tragičnim tonovima. U drugoj od njih kaže rob: » Pusti da divni sanak dosnivam.« I ne možemo se oteti dojamu da Vidrić te riječi govori u svoje ime, kao da je neprestano želio dosniti neki svoj čudesni san, strepeći da mu ga netko iznenada ne prekine. Isključen iz stvarnosti i dignut nad nju, on je u dnu svoje duše priželjkivao iskre onog života što je »u okrilju vječnosti zadrijemo«, kako veli u *Ambrozijskoj noći*.

Ali, da pogledamo izbliza nekoliko Vidrićevih pjesama, da vidimo šta nam one kažu i šta možemo otkriti u njima. Osvrnut ćemo se na nekoliko izrazitih, tipičnih primjera, bez obzira na to jesu li to najpoznatija Vidrićeva ostvarenja.

Vidrić je najčešće pravio pjesme ni od čega. Hvatao je naoko posve beznačajne trenutke, u kojima nema ni dubljeg smisla ni jasne simboličke. Samo, njegova sposobnost i njegova tajna bila je u tome da je tim trenucima znao udahnuti tajnovitost, znao im je dati iluziju kretanja, iluziju perspektive. Vidrićev trenutak nije zaustavljen ni izdvojen, jer se u njemu zrcali njegovo ishodište i cilj prema kojem se kreće. Kažem zrcali, jer je kod Vidrića sve u slutnjama: ne kaže nam se ništa, a nagovještava mnogo. Kao da nam veli: znam ja još mnogo toga, ali neću da vam kažem. I kao kakav čarobnjak on ima snage uvjeriti nas da je to zaista tako. I mi mu vjerujemo, jer nas je nečim opsenio i zavarao. Mislim da je sva snaga Vidrićeve poezije u tome što on zna sugerirati, zna nametnuti slutnju, zna beznačajnim stvarima otvoriti perspektivu. Možda je to naučio od simbolista. Ta svojstva nisu dovoljna za velika pjesnika, ali nisu ni beznačajna. Uostalom, Vidrić samo na temelju njih slovi u našoj poeziji kao pjesnički velikan, jer on dubinu, sasvim sigurno, nije posjedovao.

Pogledajmo, recimo, pjesmu *Dva levita*, jedno od njegovih boljih ostvarenja. Što nam on u njoj kaže? Tako reći ništa: Na vratima hrama zastala su dva levita, sa svjetilkama u rukama. Jedan od njih veli da car Salamun cjeliva blijeđu ženu. Drugi dodaje: divnu ženu! I onda obadva ponavljaju: divnu, divnu! I to je sve. A Vidrić je pjesnik i on od toga hoće da napravi *pjesmu*. Od toga i ni od čega drugog. I on *zna* (svjesno ili nesvjesno, svejedno) kako taj bizarni trenutak može postati pjesmom; on zna kako će mu dati perspektivu i snagu sugestije, i kako će ga ispuniti tajanstvenim fluidom (poezijom). I to će postići bez ikakvih posebnih napora (bar te napore u pjesmi ne vidimo), što je također

jedna od Vidrićevih tajni. On priča posve jednostavno i nonšalantno. Tek tu i tamo otet će mu se pokoja jača riječ, kako bi nas upozorio da on u tom prizoru vidi nešto ozbiljno i značajno. Tu je *granitan* pridvor hrama na kojem su *tamne dveri*; leviti su *veličajni* (a taj epitet možda i nije sretan); jedan od njih obara *mraznu* glavu, a vjetar im *striže* luči (svjetiljke). Vidrić, kao i u nekim drugim pjesmama, najprije gradi pozorje, scenu, u koju je smještena njegova vizija. A njegova su pozorja redovito otmjena, raskošna, skladna i klasična. Tako i ovdje: predvorje granitna hrama, tavisne dveri, dostojanstveno stubište. Da bi prizor bio još raskošniji i opojniji, noć je i preko svega se razlijeva mjesčina. Leviti u rukama nose svjetiljke, odore su im modro-sjajne i vjetar im ljulja plave sjene. Sve je to pozadina, ukrasni elementi, koji podupiru i drže, koji daju okvir, boju i raspon onom što je bitno. A bitno je samo to da car Salamun grli blijedu ženu. Vidrić hvata taj trenutak i, kao što je rečeno, otvara mu perspektivu, budi mu odjek koji treperi u zraku, koji draži i traje. Da bi to postigao, poslužio se vrlo jednostavnim načinom. Jedan levit veli: *divnu ženu!* i obara glavu. Znači u njemu je to što kaže izazvalo neki duboki odjek i neko tamno uznemirenje. A tada mu se pridružuje drugi i oni nesvjesno, jednoglasno ponavljaju: *divnu, divnu!* – kao da mole. I time je sve gotovo. Njihov glas ostaje u prostoru. A bijela je mjesčina pala po stubama hrama. I samo to ponavljanje, to *divnu, divnu*, daje puninu onome što je Vidrić htio reći, odnosno sugerirati: slutnju, nemir, uzbuđenje, žudnju, zavist. Ništa od toga nije izričito rečeno, a rečeno je sve to, i još više od toga: ono što ne možemo objasniti ni dokučiti. Ono što Vidrića, u njegovoj oskudnosti čini čarobnjakom i pjesnikom.

Dvama levitima je po mnogočemu bliska pjesma *Notturmo*, samo je nešto statičnija, zatvorenija, bezglasna. Djeluje kao slikarski torzo, uhvaćen prizor, ali Vidrićevi prizori nisu u bojama, u onom što vidimo, nego u unutrašnjem treperenju. On doduše daje konture slike, ali je hvata iznutra, iz njena unutrašnjeg života. I ovdje je uhvaćen jedan trenutak, ali ni on nije posve zaustavljen. Žena, koja spava na magovima rukama, u posljednjim stihovima se budi. Tako Vidrić svojoj statičnoj slici otvara početak kretanja, i kad bi trebao uslijediti početak nečega, on sve prekida i cijelu sliku ostavlja u prostoru, sa slutnjom i iluzijom, kao na mnogim drugim mjestima. Samo na trenutak nam je odškrinuo vrata jednog malog svijeta i brzo ih zatvorio, da bi od svega ostao samo odraz nekog unutrašnjeg sjaja, odjek i muzika: »noć je i – biva tiše«.

Da pogledamo dvije Vidrićeve najduže i najskladnije romance. Obje, po svim svojim osobinama, spadaju u klimu evropskog romantizma, daleko više nego u razdoblje moderne, na prijelazu stoljeća. To su *Ex Pannonia* i *Na Nilu*. Tu je Vidrić postigao najviše čistoće i elegancije. U jednoj i drugoj on nam priča po jednu zgodu, događaj. Ono što se

malo tko usudio u njegovo doba, on eto upravo to hoće: da nam ispriča priču u stihovima. Hoće da dokaže da se i to može, da se i na takav način može napraviti pjesma. Te dvije romance su među sobom znatno različite, ali im je ipak jedno zajedničko: pjesnikova želja da nas očara, ne toliko onim što će reći, koliko samim načinom svog pričanja. Ne otkriva nam nikakve tajne, ne kaže nam nikakav dublji smisao; nije mu ni na kraj pameti nikakva pouka, nikakva ideja. Čak nas ovaj put niti ne ostavlja u nedoumici, nego nam kaže sve do kraja. Kao kakav bezbrižan vitez, on naprosto hoće da nam nešto ispriča. Nije važno da li je to uzbudljivo ili banalno, prijatno ili mučno. Važno je samo kako će on to ispričati. I priča zaista majstorski, tako otmjeno, tako odmjereno, tako superiorno, da čujemo samo zvuk njegovih stihova, odjeke riječi i slika, koje lebde i zvone i žive:

*Kad smo pred osam ljeta
Za crnim panonskim lugom
Gradili zaseoke . . .*

I taj čudesni sklad gotovo da nam ne dozvoljava misliti o onom što nam Vidrić govori. A zapravo i nemamo o čemu misliti. U pjesmi *Na Nilu* još ima nekakva dubljeg smisla, nekakve ideje, u drugoj gotovo ništa. A i inače, među pjesmama postoji stanovita razlika, u smislu, atmosferi, izrazu i naročito u koloritu.

Na Nilu je tipična romantična romanca, s temom neodoljive ljubavne strasti, toliko drage romantičarima, koja ne poznaje obzira ni zapreka i koja se događa u kakvu egzotičnu predjelu, u istočnjačkim vrtovima ili pod palmama juga. Kao i obično, Vidrić uzima antički svijet, ovaj put drevni Egipat, sjaj njegovih kipova i raskoš blagostanja. Inače, cijeli ambijent je posve romantičan: na Nilu, u tihoj, zvjezdanoj noći, zlatna šajka, »posuta cvijećem, prekrita svilom«; u šajci, pod fenerima i uz zvukove harfe, kraljica Nefris miluje roba. A kad zarudi zora i kad se nebo prekrije »žeženim zlatom, krvavom svilom«, kraljica, dostojanstvena i s vijencem o čelu, napušta šajku i uz bijele stube odlazi u svoje dvorove. U dnu šajke, kao očaran, opit, ne vjerujući sam sebi, ostaje rob, sam i odbačen, kao što je i prije bio. On ima samo svoju snagu i ljepotu, kojom ga priroda obdarila (»krasna mu glava na grudima pala«), i kraljici se, u njenom hiru, prohtjelo da s njim provede jednu noć. Za nju, to je zaista bila jedna noć, za nesretna roba vječnost. Izgubljen, on će zamoliti da odvežu šajku i da ga puste niz Nil, da divni sanak dosniva; u stvari, on želi da skonča zajedno sa svojim snom.

U toj Vidrićevoj bajki mogli bismo naći više značenja i tumačiti je na više načina. Prije svega, tu je, kao što je već rečeno, neodoljiva ljubavna strast (kraljica i rob), koja gazi preko svih društvenih normi. S

druge strane, Vidrić je vjerojatno bio obuzet kompleksom čiste tjelesne snage, s erotskim asocijacijama, snage koja nije opterećena ni slavom, ni ugledom, ni bogatstvom, nego očarava sama po sebi. A takvu snagu posjedovali su samo robovi, lišeni svih društvenih i materijalnih dobara. Tako rimska djevojka Pomona (u istoimenoj pjesmi) krišom gleda »na herkulska leđa roba Clava«. Treća i možda najvažnija komponenta, koja tvori smisao ove pjesme, jest ona robova želja da ode u propast i da zajedno dočme svoj san i svoj život. A to je kao da kaže: eto, jednom sam bio sretan i sad mogu umrijeti; radije nestati nego da se ponovno vratim okrutnoj zbilji života.

Pjesma je sva u svijetlim i jarkim bojama, puna je tišine i smirenja. Ritam petosložnih stihova (a to su zapravo prepolovljeni deseterci) vrlo je ujednačen i kao da se podudara s udaranjem vesala i ljuljanjem čamca. Atmosfera pjesme nema nikakvih zatamnjenja ni grčevitih poteza, kao u nekim drugim pjesmama. Sve je prožeto blaženom tišinom i spokojnim zaboravom.

Ex Pannonia po mnogo čemu je drugačija od pjesme *Na Nilu*. Prije svega, njena atmosfera je posve tamna, zapravo u neprestanom je sudaranju tame i bljeskova svjetlosti (što je već primijećeno). Ta atmosfera i cijeli ambijent prilično su tajnoviti. Jesmo li u stvarnom ili u nekom nestvarnom svijetu? Nazivanje lađara Haronom vjerojatno nije slučajno, jer i bez toga nam se čini da to nije panonska Sava (ili neka druga rijeka), nego Stiks u podzemlju. Pjesma je u prvom licu, ali tko to zapravo priča? Pjesnik svakako ne, a ne bi se moglo reći ni da se radi o kakvu njegovu suvremeniku, jer nas mnoge pojedinosti iz pjesme upućuju na neko davno vrijeme. Najvjerojatnije, pjesmu izgovara neki bogati Rimljanin, koji je, možda po službenoj dužnosti, boravio u rimskoj provinciji Panoniji. Po povratku u Rim, u društvu znanaca, on eto pripovijeda jedan svoj doživljaj iz daleke, barbarske zemlje. Na takav zaključak nas upućuje naslov pjesme, koji je na latinskom; pripovjedačeva žena nosi tipično rimsko ime: Flava, a tu su i Diana, Haron, robovi itd.

Dok smo u pjesmi *Na Nilu* mogli naći neki smisao, ideju, ovdje toga nema. Barac je mislio da je Vidrić htio reći kako nevolja bar načas zna približiti ljude različitih slojeva – patricija i roba. Meni se čini da ni ta ni bilo koja druga pouka nije Vidriću bila ni na kraj pameti. On ništa drugo nije želio nego da napiše lijepu, skladnu i upečatljivu pjesmu, koja će djelovati svojom atmosferom, dikcijom, slikama, tajanstvenim fluidom. I u tome je Dučić, čini mi se, bio više u pravu od mnogih drugih Vidrićevih kritičara, kad je rekao da je Vidrić bio prije svega artist koji piše lijepu pjesmu. Možda to nigdje ne dolazi toliko do izražaja kao u ovoj panonskoj romanci. Tu su se našle sve Vidrićeve osobine: smisao za otmjeno pripovijedanje, plastičnost, slikovitost, izražavanje pokreta, statike i dinamike. Čini nam se da prisustvujemo pri-

zoru iz neke klasične drame, i to biranom, potresnom prizoru, i sve se događa kao u drami, na pozornici. U opisu utopljenice ima nečeg morbidnog, i cijela priča ove pjesme – i razlog tog pričanja – čini se da izvire iz činjenice što je mrtva djevojka bila »divna žena«, s bijelim grudima i vranom kosom. Sve u pjesmi kao da je prožeto tom mrtvom i hladnom ljepotom.

Pjesma *Bosket* može biti dražesna u svojoj jednostavnoj čistoći i navičnosti, ali to je, čini se, sve što se za nju može reći. Teško da ćemo u toj pjesmi naći nešto više od jednog vedrog pjesnikova raspoloženja, gdje kao da se pomalo šali sa sobom i svojom ljubavlju, ako uopće takvo i tako izraženo raspoloženje možemo ljubavlju nazvati. Međutim, pjesma *Kipovi*, koja je po obliku vrlo srodna *Bosketu*, ima jednu čudnu, pomalo tamnu dimenziju u onom kontrastu slobodnog kretanja i tužne statičnosti; u suočenju onih oblaka, koji lagani putuju »put tihih i neznanih strana«, i kamenih kipova – bogova ljubavi – koji ostaju nepomični, kao osuđeni, s njenim kamenim lirama. A između kipova i oblaka stoje jablani, tavnii, te šume i tuguju, gordi i neveseli. Oni, nasuprot kipovima, bar trepere lišćem i granama i streme u visine, za oblacima. A iznad svega toga ti hladni bozi ljubavi, koji »zamiču hladni u tmine«,^{*} daju nam naslutiti neku mučnu pjesnikovu rezignaciju, jer, nasuprot njemu i gospoји, koji »saneni« sjede, javljaju se te kame-ne, hladne prikaze, kao simboli umora i praznine.

Čini mi se da su dvije Vidrićeve pjesme posebno značajne i bitne za razumijevanje njegova poetskog puta. One su sigurno nastale u tamnim pjesnikovim trenucima, kad su ga posve nadvladale tragične spoznaje o sebi i svom pozivu na zemlji. To su pjesme *Plakat* i *Adieu*. Neki su već govorili o njima i u mnogome objasnili njihov smisao, neki opet u njima nisu vidjeli ništa posebno značajno. Za Matoša u *Plakatu* ima »nečeg vrlo modernog, mjesečarskog, pierrotskog i clownskog«. Za Barca je pjesma bila zagonetna. Nije joj nalazio pravog smisla, ali je ipak postavio pitanje: »nije li i ta pjesma nastala kao pjesnikov samotnički monolog, kao monolog čovjeka, koji je uza svu svoju superiornost među ljudima ipak u dnu duše osjećao kob koju nosi u sebi i prokletstvo koje ga prati?« Time je o pjesmi podosta rečeno i Barac je bar naslutio njenu tamnu pozadinu. Ali Nazoru to nije bilo dovoljno i on se upustio u temeljitije tumačenje pjesme, jer ju je smatrao »možda najvažnijom u čitavoj zbirci« videći u njoj »možda ključ čitave poezije Vladimira Vidrića«. Smatram da je to Nazorovo mišljenje na mjestu, ali on nam nije do kraja objasnio u čemu bi, po njegovu mišljenju, bio taj ključ, no o pjesmi je ipak rekao mnogo i čini se da se uvelike približio njenom pravom smislu. On taj smisao ovako formulira: »Pjesma

^{*} Ovo »zamiču u tmine« Vidrić je sigurno preuzeo iz Mažuranićeva izvrsna soneta *Grofu Janku Draškoviću*, gdje se taj izraz čak dva puta ponavlja.

nam opisuje kako vrač, tj. najviši i najplemenitiji dio Vidrićeva Ja, silazi s eterskih predjela Duha u Materiju, na tvrdo, hladno i mračno tlo zemaljsko. « Nazor je dakle izrekao ovu misao u duhu *svog* poimanja svijeta i *svoje* pjesničke terminologije: duh – materija. To bismo svakako mogli prihvatiti kao jedno od mogućih tumačenja. No čini mi se da bi bilo bolje ostaviti po strani apstraktne pojmove (duh–materija) i da bi u pjesmi trebalo jednostavno vidjeti Vidrićevu viziju sebe pjesnika, njegovu pojavu u svijetu poezije, u koji je on sišao s olimpijskih visina, kao uklet i silan vrač, ogrnut plaštem bogova. Tu je on zapravo rekao neumitnost svoje sudbine, svoju stvaralačku tragiku, ali koja u sebi sadrži snagu i ponos, veličinu i božansku neprolaznost. Tu je možda najvidovitije došla do izražaja Vidrićeva svijest o samome sebi, njegov stav i njegova sigurnost u ono što radi, jer on se zaista tako odnosio prema poeziji i životu: pjevao je smatrajući sebe ukletim izabranikom bogova, mi časa ne zaboravljajući na svoje visoko mjesto, na svoje mitsko ishodište, iz kojeg je krenuo niz snježne urvine prema staklenim vodama u dolini. Posebno mi se čini značajan stih *I k mraznom srcu stištem cimbal snova*. Tu je ponovno izražen onaj stav što ga je pjesnik izrekao na početku svog pjesnikovanja u već spomenutom stihu »Poniknuh glavom ponosnom«, a to je isto kazano još potpunije u pjesmi *Adieu*. Nazor je u ovim riječima vidio kako se u Vidriću »nešto smrzcava«, jer »realnost ga guši« i zbog toga »strepri nad sudbinom sanja«. Meni se čini da u tom stihu treba prije svega vidjeti onu konstantnu crtu Vidrićeva ponosa, koji je posvuda prisutan, i njegovu želju da svoj najintimniji život sakrije od svijeta. Zbog toga on na svoje mrazno (a to će reći: opustošeno i zatvoreno) srce stišće i skriva svoje snove i nade i razočaranja. Tako pjesnik, s maskom smirenosti i gordosti na licu, uklet i silan, silazi sa svoje imaginarne hridi. Inače, pjesma *Plakat*, u prve dvije strofe, nabacana je u oštrim i pomalo opijenim (da ne kažem suludim) potezima i bojama koje dočaravaju vrtoglavi pa možda čak i izokrenuti ambijent, više fantastičan nego stvaran. Već u slici tog ambijenta ima nešto stravično i ukleto, kao da silazimo niz nekakvo brdo koje je Danteova mašta iskombinirala.

Dok nas u *Plakatu* potresa ta raspeta i iskidana jezovitost, u pjesmi *Adieu* naći ćemo identičnu situaciju, ali kristalno čistu i smirenu. Prva kao da je nastala u trenutku psihičke uskovitlanosti i u grčevitoj provali bola, a druga nešto kasnije, kad su trzaji prestali, bol se smirio i dušom zavladao mrtvi spokoj pomirenja i predanja sudbini. Tada je pjesnik progovorio blago, nemoćno, izgubljeno, gotovo djetinji naivno, a ispod te mirnoće naslućujemo potpunu klonulost i bezutješnu patnju.

I na ovu pjesmu kritičari su gledali različito. A. B. Šimić smatrao ju je običnom »trubadurskom popijevkom«, a i inače je spominjana kao ljubavna pjesma. Možemo je i tako shvatiti, ali ona u tom slučaju osta-

je kao veoma skladna, savršeno zaokružena i majstorski komponirana ljubavna pjesmica, koju ćemo pročitati s užitkom i zadovoljstvom, ali koja neće dublje privući našu pažnju. Njen dublji, tragični smisao prvi je primijetio Donadini, a određenije razradio Barac. On je pošao od činjenice da je Vidrić tu pjesmu stavio na kraj zbirke i da je možda zbog toga on sam pjesmi pridavao dublje značenje, tj. da to nije oproštaj s nekom gospojom nego sa životom. Time je, dakako, u pjesmi otkrivena jedna posve drugačija i ozbiljnija vizija. Svaka, pa i ova pjesma zato je tu, da iz nje crpemo sve što nam ona može pružiti. No ipak nas muči sumnja, da li ovim Vidrićevim stihovima smijemo pridavati dva tako suprotna značenja? Zato je potrebno prije svega vidjeti da li nas tekst pjesme na to upućuje, da li nam on pruža mogućnost za takvo shvaćanje?

Prije svega da pjesmu promotrimo kao ljubavnu i da vidimo koliko su i kako u njoj izražena ljubavna osjećanja?

Na takvo shvaćanje pjesme upućuje nas jedna jedina riječ u njoj, a to je *gospoja*, u pretposljednem stihu:

*Tako silazim, gospojo,
Stubama tvojega grada.*

A prije toga je kazano kako silazi: s mandolinom na leđima, raskrita kaputa, pomrčina mu je prekrila vjeđe koje su pune sunca, vjetra i vina; na oko mu navrla suza, ali on je podigao ruku (»koja pjesmice sklada«) i obrisao je suzu, da ne bi nitko primijetio njegovu patnju. Po mandolini mogli bismo zaključiti da je pjesnik uzeo pozu zaljubljena trubadura. A suze, po Barcu, značile bi suze rastanka. Pjesnik dakle odlazi od žene koju voli. O toj ženi i o pjesnikovoj ljubavi prema njoj nije u pjesmi kazano ništa konkretno. Nema u njoj ničega ljubavničkog, osim one već spomenute mandoline. Sve ostalo što je rečeno – pomrčina na vjeđama, suze i ruka koja pjesmice sklada – može imati veze s ljubavnim osjećajima, ali to nisu elementi koji bi obavezno upućivali na ljubav; mogu se odnositi i na koješta drugo. U svakom slučaju, u pjesmi ne možemo utvrditi izrazitu ljubavnu koncentraciju. Sve nas to upućuje na pomisao da se ne radi o stvarnoj gospoji, od krvi i mesa, nego o nekoj imaginarnoj dami, koja je simbol nečega ukletoga, sudbinskoga. Na takvo mišljenje naročito nas navodi posljednji stih: »stubama tvojega grada«. Zar nam to ne pruža dojam nečega nestvarnoga, nečega što ne pripada ovom životu i što možemo povezati samo s kakvom drevnom legendom, koja se događa u nekom čarobnom gradu. Ako smo došli do takva zaključka, šta bi onda značila ta *gospoja*? Barac je u njoj vidio *Smrt*. Ako pjesmu tako promatramo, ona dobiva po-

sve nov smisao, poprima široke dimenzije i dubinu ljudske tragike. Sva-ka njena riječ u tom slučaju ima značenje drugačije od onog što smo ga nazirali dok smo o pjesmi govorili kao ljubavnoj. Vidjeli smo da najveći broj stihova nismo mogli čvrsto povezati s ljubavnim osjećanjima. Sada, međutim, kad je riječ o smrti, svaki od tih stihova ima svoje sasvim određeno, jasno i duboko značenje. Naime, hoću reći da je cijela pjesma, u svim pojedinostima, sukladnija s ovim drugim smislom.

Ali, da krenemo ispočetka i da vidimo svaki stih, odnosno svaku rečenicu pojedinačno. Vidrić najprije kaže da silazi s mandolinom na leđima. Rekli smo da je to trubadurski rekvizit, po kojem bismo mogli zaključiti da se radi o ljubavnoj pjesmi. Ali ne treba zaboraviti da Vidrić na nekoliko mjesta govori o sebi kao pjesniku ili o pozivu pjesnika općenito. Ljudi koji su ga poznavali napominju da je on taj poziv visoko cijenio, čak je govorio da su pjesme jedina stvar za koju je vrijedno živjeti. Kao u *Plakatu*, on i ovdje govori o sebi pjesniku, a mandolina je simbol njegova pjevanja. U *Plakatu* također spominje jedan instrument: cimbali snova. Na drugom mjestu ga opet vidimo s lirom (*U oblacima*). Tamo silazi s hridi, kroz divljinu, ovdje su pred njim mramorne stepenice nekog čudesnog grada. Tamo je ogrnut plaštem, ovdje mu je kaput raskopčan, raskriven, da mu hod bude otmjeniji i slobodniji. Tamo Vidrić silazi u život, bolje reći u život poezije, i zbog toga dolazi kroz trnovite i divlje predjele, putem muka i pregaranja. Ovdje je njegov zadatak ispunjen i on, siguran u sebe i bez velikog žaljenja, silazi iz života u carstvo smrti, zato silazi mramornim stubama kao onaj koji je zaslužio čist i spokojan odlazak. U tom silaženju purpurna pomrčina prekrila je njegove vjeđe, koje su pune sunca, vjetra i vina. To je nadolazak pomrčine smrti, koja još nije potpuna, nego je rujnocrna, kakva se nazire kroz spuštene vjeđe; to je pomrčina života koji je utisnut u te vjeđe, a pjesnik ga je izrazio s tri simbola: sunce, vjetar, vino, što će reći: sjaj, pokret i opijenost životnim darovima. Način na koji Vidrić vidi sebe u tom silaženju, s mandolinom, raskritim kaputom, suzom koju briše (da je nitko ne vidi) i s rukom »koja pjesmice sklada«, krije u sebi i duboku ozbiljnost i bol, ali isto tako i blagu ironiju, kojom se nadvladava patnja i pročišćuje duh pomućen ljudskim bolom. Jer Vidrić je bio pjesnik koji je uvijek nastojao ostati negdje gore, iznad, u sferama duha, u bezbolnom trajanju, u onome što svijetli, ali ne izgara i ne može se pretvoriti u pepeo.

Ima još pjesama u Vidrića o kojima bi se dalo ozbiljno raspravljati, ali ima i takvih u kojima nije postignut željeni cilj. Dok su – vidjeli smo – romance *Ex Pannonia* i *Na Nilu* vrlo zanimljive, *Elije Glauko* nas vjerojatno neće posebno privući ni šarmom stiha ni skladom pripovijedanja, a ni sadržaj joj nije posebno upečatljiv. Slično bi se moglo

reći i za *Romancu*. Pjesma *Silen* je vrlo nejasna, možda čak nesuvisla i djeluje kao fragment nečega nedovršenog; posljednja dva stiha čudno su nakalamljena. *Grijež* je neobična, gotovo bismo rekli pijana vizija, nejasna, ali strahotna. Možda je to Vidrićev dojam s neke slike, na kojoj je uhvatio njen prizor, ali nije znao što bi dalje s njim učinio. Pjesme *Pompejanska sličica*, *Dva pejzaža*, *Jutro*, *Mrtvac* dovoljno su poznate, a i prilično jasne te o njima nije potrebno posebno govoriti. Pjesmu *U oblacima* Vidrić je stavio na početak zbirke pa ona već i zbog toga zaslužuje stanovitu pažnju. Nije teško primijetiti da je tu izraženo jedno od njegovih bitnih osjećanja, a to je težnja za nadzemaljskim, za društvom bogova i nemoć, nemogućnost da se to dosegne. On je, u svoje snu, bio na oblacima i poklonio se Zeusu, ali ga je taj isti Zeus osudio da hoda za plugom. I Vidrić zna da se njegove težnje nikada neće ostvariti, da će mu mnogu iluziju uništiti ljudske nevolje, da će se mnogočega morati odreći »rad muke i hljeba«. Ali on ipak od svojih uzvišenih težnja nije odustajao. One su posvuda prisutne u njegovim pjesmama, otrgnute, nedorečene, ali čiste i oslobođene praha zemaljskoga.

Tako je Vidrić izgradio omeđeni, svedeni svijet svoje poezije, svijet koji je fragmentaran, nedorečen, skiciran, ali koji je u svojoj fragmentarnosti tako čvrst, u potezima tako siguran i čist te nam pruža dojam cjelovitosti i potpunosti. Kojim je putovima i na temelju kakvih pobuda dolazio do svojih čudesno građenih lirskih struktura, to i nije toliko bitno. Bitne su strukture same po sebi. A njihova je snaga i ljepota upravo u tome što nas zavaravaju, što nam pružaju mogućnost izbora, što ostaju kao tajna, izazovna, ali nerješiva. Da je u njegovim pjesmama sublimiran i njegov vlastiti život, njegov vlastiti unutrašnji svijet, to je izvan svake sumnje. Ali njegovu viziju života činiti previše konkretnom i po svaku cijenu njegove pjesme povezivati sa stvarnim činjenicama, znači lišiti ih onog najbitnijeg za čim je Vidrić težio, a to je neuhvatljivost, neopipljivost, bezbolnost, oduhovljenost, otimanje od svega što je konkretno, grubo, obično, svakidašnje; težnja da se duh izrazi u svojim slobodnim sferama, da čovjek dođe, ako je moguće, do međe božanskog i uzvišenog. Ima podataka iz Vidrićeva života koje možemo povezati s nekim njegovim pjesmama, a tu vjerojatno spada i kompleks požudnih staraca, da ostalo ne nabrajamo, ali to ne može biti odlučujuće u vrednovanju. Jer i onda kad je izražavao svoju tragiku, svoj unutrašnji slom ili svoja opterećenja, nastojao je da ih posve dematerijalizira, da ih uzdigne i osamostali. Možda to i nije bila, kako neki hoće, njegova urođena stidljivost i zatvorenost, nego stvaralačka svijest, svijest o tome kako nastaje pjesma, koji elementi spadaju u nju, a koji ne; od čega se pjesma mora sastojati, ako će postati poezijom. Moguće je da to Vidrić i nije znao, ali je zato *umio*; posjedovao je čula koja su ga vodila i uvodila u poeziju, u pjesmu, koja je kod njega po-

stajala umjetnost u riječi. I, kao što smo vidjeli, po svijetu, što nam ga otvara Vidrićeva umjetnost, možemo lutati mnogo i otkrivati mnogo, a da nigdje zapravo ne stignemo; na njegovim mitskim izvorima možemo piti mnogo, a da na kraju ipak ostanemo žedni. Kad smo to ustanovili za jednog pjesnika, otkrili smo i njegovu vrijednost. Jer suština poezije, vjerojatno, nije u konačnom nego u otvorenom, nije u stizanju nego u putovanju, nije u dočetu nego u trajanju. A Vidrić je, sigurno, to tražanje, to neprestano izazivanje, uporna zagonetka, pitanje bez odgovora. Upravo zato o njemu i govorimo.

Nikola Miličević